

УДК 94(477.87)»1945/1953»

Лариса Капітан*
(Мукачєво)

ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ ОРГАНІЗАЦІЇ ШКІЛЬНИЦТВА В ПОВОЄННОМУ ЗАКАРПАТТІ

Висвітлюються основні заходи Радянської влади щодо розбудови освітньої системи повоєнного Закарпаття, зокрема, етнонаціональний аспект організації шкільництва краю.

Ключові слова: післявоєнний період, радянізація, освіта, Закарпаття, рідна мова, школа, вчителі.

Освещены основные меры Советской власти по развитию образовательной системы послевоенного Закарпатья, в том числе, этнонациональный аспект организации школьного образования в крае.

Ключевые слова: послевоенный период, советизация, образование, Закарпатье, родной язык, школа, учителя.

Covers the main measures of the Soviet authorities to build post-war educational system Transcarpathia, including ethnic aspect of school land.

Keywords: post-war period, sovietization, education. Transcarpathia. mother tongue, school, teachers.

Після возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною сталінське керівництво прискорювало перебудову саме в сфері культурного життя, носієм якого залишалась переважно інтелігенція — насамперед науково-педагогічна.

Проблема культурного будівництва, зокрема перебудови школи на радянський лад в Закарпатті повоєнного періоду, в радянській історіографії розглядалась, переважно, в контексті «будівничої, творчої роботи», в основу якої були взяті положення Постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У від 28 листопада 1945 р. «Об улучшении работы школ в Закарпатской области»¹.

* **Лариса Капітан** — кандидат історичних наук, доцент, декан факультету заочної форми навчання Мукачівського державного університету.

¹ Великий Жовтень і розквіт возз'єданого Закарпаття: матеріали наук. сесії, присвяч. 50-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції (Ужгород, 29 червня — 2 липня 1967 р.). — Ужгород: Видавництво «Карпати», 1970. — 605 с; *Культури нашої надбання* — Ужгород: В-во «Карпати», 1982. — 162 с; *Тарабан О.І.* Масово-політична робота серед населення молдавської і угорської національностей Чернівецької і Закарпатської областей (1945–1958 рр.) // Український історичний журнал. — 1973. — № 3. —

Безперечно, становлення нової системи освіти в краї у важкі післявоєнні роки вимагало величезної організаторської роботи з боку партійних та державних радянських органів влади, адже у стислі строки необхідно було завершити розпочатий у 1945 році ремонт шкільних приміщень, вирішити кадрові питання.

У наукових доробках часів перебудови, перших кроків гласності помітною стала тенденція відкидання всього позитивного, що було досягнуто. Безперечно, істина посередині і з'ясувати її допоможуть праці, які вийшли друком в останні десятиліття, автори яких ґрунтовно висвітлили природу тоталітарного режиму, його вплив на розвиток всіх сфер духовного життя², зробили акценти на специфіці взаємодії влади та західноукраїнської інтелігенції як рушія розбудови духовного життя в цілому і освіти, зокрема³.

Метою даної статті є висвітлити основні напрями політики Радянської влади в освітній галузі повоєнного Закарпаття, розкрити їх вплив на етнокультурний розвиток краю.

На середину 40-х років в Закарпатській області наявні були певні умови для організації шкільництва — діяли вісім гімназій, три педагогічні семінарії (педучилища), дві торгові академії (технікуми), три технічні училища, близько сорока горожанських (неповних середніх) шкіл і т.п. Проте були і проблеми, які вимагали термінового вирішення — відкрити школи там, де їх не було, підготувати кваліфіковані кадри, забезпечити підручниками, тобто налагодити роботу освітніх закладів у всіх населених пунктах, щоб кожна дитина шкільного віку могла навчатися рідною мовою, оволодівати знаннями, досягненнями культури.

Перші заходи влади у сфері освіти свідчили про надання переваги українськомовній навчальній практиці перед російською. У 1945/46 навчальному році в області працювали 17 середніх, 182 семирічні та 559 початкових шкіл (всього — 758). Більшість серед них, 647 шкіл, були українськомовними — 13 середніх, 166 семирічних, 468 початкових. З угорською мовою навчання тоді працювали 16 семирічних шкіл та 83 початкових. В них навчалися 11 958 дітей. З румун-

С. 33–36; Шляхом Жовтня. Нарис історії Закарпаття. — Ужгород: Видавництво «Карпати», 1973. — 288 с.

² Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи (1946–1980 рр.) // Україна крізь віки / Володимир Баран, Віктор Даниленко. — В 15 т. — К.: Альтернатива. — Т. 13; Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953: суспільно-політичний та історико-правовий аналіз (у 2-х кн.) / Іван Григорович Білас. — К.: Либідь — Військо України, 1994. — Кн. 1 — 432 с.; Кн. 2 — 688 с.

³ Марусик Т. Західноукраїнська гуманітарна інтелігенція: реалії життя та діяльності (40–50-ті рр. ХХ ст.) / Тамара Володимирівна Марусик. — Чернівці: Видавництво «Рута», 2002. — 463 с.; Сворак С. Народна освіта у західноукраїнському регіоні: історія та етнополітика (1944–1964 рр.) / Степан Сворак. — К.: Правда Ярославичів, 1998. — 240 с.; Яремчук В.Д. Становлення та розвиток радянської освітньої політики на західноукраїнських землях у 1939–1940 рр. / В.Д. Яремчук // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. — 2010. — № 3. — С. 3–12; Ярош Б.О. Тоталітарний режим на західноукраїнських землях: 30–50-ті роки ХХ ст. (історико-політологічний аспект) / Б.О. Ярош. — Луцьк: Надстир'я, 1995. — 176 с.

ською мовою навчання було сім початкових шкіл, в яких навчалось 1 367 учнів, з російською — 4 середні школи з контингентом 2 166 школярів, із словацькою — одна початкова школа на 103 учні. Ця школа працювала у с. Сторожниця Ужгородського району, більша половина жителів якого вважали себе словаками⁴. На першому етапі розвитку шкільництва Закарпаття не відкривалися школи для німців і євреїв, хоча у 20–30-х роках, в період Чехословацької республіки, такі школи існували (14 німецьких і чотири єврейські), і навіть одна ромська в Ужгороді, що сприяло зростанню освітнього рівня населення різних національностей⁵.

Уже наприкінці 1946 року Міністерство освіти України скасувало стару систему закладів освіти в Закарпатті і запровадило нову, радянську систему: початкові школи, семирічні, середні.

В 1946/47 н.р. порівняно з попереднім роком шкільна мережа зросла на 56 одиниць, в тому числі на 45 одиниць стало більше початкових шкіл (1 з румунською мовою навчання, 3 — з російською, 41 — з українською), на 1 семирічну з російською мовою навчання (132 учні) та на 11 середніх шкіл з українською мовою навчання⁶. Нові середні учбові заклади почали працювати у гірській місцевості, а саме: в селищі Великий Березний, де раніше не було жодної школи, відкрилися дві середні школи, у населених пунктах Люта, Волосянка, Дубриничі, Воловець, Міжгір'я, Рахів, Ясіня, Жденіве, Пилипець, Голятино, Вільхівці, Терново, Станово, Нове Давидково, Кибляри, Солотвино, Широкий Луг, Тересва та ін⁷. Поряд з гірськими районами, у міру необхідності додатково відкривалися середні школи і в містах (Ужгороді, Мукачеві, Хусті, Берегові і ін.) та в робітничих селищах. Крім будівництва нових шкіл, реконструювалися старі школи, добудовувалися класні приміщення, щоб діти навчалися в одну зміну.

З початку 1950-х рр. стала посилюватися російськоцентричність і відповідна уніфікація освітнього простору в цілому по Україні і Закарпатті, зокрема.

Протягом п'яти років (1946–1951 рр.) мережа шкіл в області суттєво змінилася як кількісно, так і якісно. Початкових шкіл поменшало на 167 одиниць (117 одиниць з українською мовою навчання, 50 — з угорською), але з'явилися 2 нові з російською мовою навчання. Зросла кількість семирічних шкіл — їх стало на 150 більше (97 з українською мовою навчання, 43 — з угорською, 4 — з російською та вперше відкрито 6 семирічок з румунською мовою), що, за даними облвно, дало можливість в 1951/52 н.р. забезпечити загальне семирічне навчання дітей рідною мовою. Кількість середніх шкіл також збільшилась — 58 проти 28 шкіл у 1946/47 н.р. (25 нових українських шкіл, 3 — російських, і, нарешті, вперше — 2 середні школи з угорською мовою навчання). Для випуск-

⁴ Державний архів Закарпатської області (далі — Держархів Закарпатської області), ф. 1, оп. 1, спр. 139, арк. 11; ф. Р-195, оп. 14, спр. 56, арк. 22.

⁵ Нариси історії Закарпаття. Т. III (1946–1991). — Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2003. — С. 344.

⁶ Держархів Закарпатської області, ф. Р-195, оп. 14, спр. 56, арк. 22.

⁷ Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття. — К.–Ужгород, 1988. — С. 42–43.

ників семирічок з угорською та румунською мовами навчання передбачалася можливість продовжувати навчання у 8-х класах з російською, українською або угорською мовами⁸. В Закарпатті, як і всюди в Україні, російська мова посідала ширші позиції порівняно з українською в школах, де навчання відбувалося не російською та не українською національними мовами. Згідно з наказом Міносвіти УРСР від 15 лютого 1947 р., в таких школах перевідні іспити проводилися з рідної та російської мови, іспити на атестат зрілості — тільки письмові з рідної мови і літератури, тільки усні з української мови. Тим часом, з російської мови іспитів складалося два: і усний, і письмовий⁹.

Швидко поширювалося викладання російською мовою. Згорталася освіта національними мовами, закривалися національні культурні заклади. Було взято курс на посилене одержавлення культури, нав'язування їй пріоритетів наднаціональної комуністичної ідеології.

Якщо у 1946/47 навчальному році в Закарпатті працювало 102 школи з угорською мовою навчання, то в 1952/53 навчальному році їх залишилося 98. У 1946/47 навчальному році у 8 румуномовних школах області навчалося 1 151 учнів. А вже у 1952/53 навчальному році шкіл з румунською мовою навчання Закарпатті, як і в усій Україні, не стало взагалі. За рахунок скорочення румунських розширювалася мережа молдавських шкіл: жодної у 1946/47 навчальному році і вже 13 у 1952/53 навчальному році, тобто національною мовою навчання школярів-румунів стала молдавська, а не рідна. Водночас невпинно зростала кількість російських шкіл — за п'ять років загальна кількість освітніх закладів в області збільшилась на 13 одиниць (з 814 до 827), але російських шкіл стало вдвічі більше — у 1946/47 н.р. їх налічувалось 8, а в 1951/52 н.р. було вже 17 і 14 з них (2 початкові, 5 семирічних, 7 середніх) знаходились виключно в містах¹⁰. Проте, ця тенденція в Закарпатті трохи випадала із загального контексту в республіці. Так, якщо в Україні у 1947/48 навчальному році в російських школах навчалися 958 117 учнів, на початок 1953/54 навчального року їх кількість зросла до 1 263 152, то це становило 21,77 % всіх школярів України¹¹. В Закарпатті в цей же період частка учнів російських шкіл не перевищувала 3,5–4 %¹².

З 1954/55 навчального року нормативними документами Міносвіти УРСР в школах з неросійською і неукраїнською мовами навчання «для того, щоб учні цих шкіл добре оволоділи російською мовою ... передбачено вивчення російської розпочати з першого класу, для чого виділяється 3 години на тиждень за рахунок відповідного зменшення годин рідної мови, крім того, збільшено на одну годину в тиждень вивчення російської мови і літератури у 8–9 класах за

⁸ Держархів Закарпатської області, ф. Р-195, оп. 14, спр. 56, арк. 22; спр. 151, арк. 5–6; спр. 456, арк. 103, 195–196.

⁹ Закарпаття в етнополітичному вимірі. — К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. — С. 410.

¹⁰ Держархів Закарпатської області, ф. Р-195, оп. 14, спр. 56, арк. 22; спр. 504, арк. 318–319.

¹¹ Закарпаття в етнополітичному вимірі. — С. 411.

¹² Підрахунки автора — Л.К.

рахунок годин рідної мови». Українська мова і література в цих школах взагалі не вивчалася. У 5–7 класах на вивчення російської мови відводилося на одну годину більше, ніж на рідну, а у 8–10 класах — удвічі більше. Сумарно на російську мову і літературу у 5–10 класах виділялося на одну годину на тиждень більше ніж у школах з російською мовою навчання. Широкого розповсюдження в Україні набуло паралельне видання російською мовою шкільних підручників¹³. Відповідні процеси не оминули і шкільництво Закарпаття.

Угорці, після росіян і українців, були чи не єдиною національною групою населення Закарпаття, задоволенню етноспецифічних потреб якої хоч якось сприяла влада. Це стосувалося, насамперед, організації національного угорського шкільництва. У 1946/47 навчальному році в області діяло 102 угорськомовні школи, в тому числі 19 семирічних та 82 початкові. У них навчалося більше 13 тисяч учнів. В зв'язку з тим, що в області працювало 102 школи з угорською мовою навчання, 16 липня 1947 року Закарпатський обласний виконавчий комітет прийняв рішення № 808, в якому йшлося про відкриття в 1947/48 н.р. при Хустському педучилищі стаціонарного та заочного відділів підготовки учителів 1–4 класів для шкіл з мадярською мовою з контингентом відповідно 30 та 60 осіб¹⁴. Рішенням облвиконкому № 73 від 28 грудня 1950 року обласний відділ освіти зобов'язали «організувати в Ужгороді при учительському інституті з 20 січня наступного, 1951 року, 10-місячні курси по підготовці вчителів для 5–7-х класів з венгерською мовою з мовно-літературною та фізико-математичною групами з контингентом слухачів 60 осіб (по 30 в кожній групі) і встановити слухачам стипендію в розмірі 200 крб. на місяць»¹⁵.

Питання забезпечення підручниками угорськомовних шкіл досить часто ставало предметом слухання на засіданнях облвиконкому, розглядалось партійними органами¹⁶. І це давало реальні результати — за 1951 рік в роздрібній торгівлі області було реалізовано 31,7 тис. екземплярів підручників угорською мовою (російськомовних підручників того ж року було реалізовано 37,7 тис. екземплярів)¹⁷.

Тривалий час гальмувалося відкриття середніх шкіл з угорською мовою навчання, що не сприяло зростанню освітнього рівня угорського населення Закарпаття. Якщо для угорського населення, яке складало близько 17% жителів Закарпаття, середні школи не відкривали, мотивуючи тим, що нема спеціалістів, то для кількох десятків тисяч росіян, які переселилися в міста після визволення в 1946 році, працювали чотири середні школи. Лише в 1951/52 н.р. вперше працювали 2 середні школи з угорською мовою навчання¹⁸.

Перебудова усієї системи освіти в Закарпатті проводилася на основі нового навчального плану 1946 року, який передбачав серйозну постановку питання

¹³ *Красножон Н.Г.* Шкільна освіта національних меншин України (1944–1953) // Наукові записки ІПіЕНД. — К., 2000. — Вип. 14. — С. 131–143.

¹⁴ Держархів Закарпатської області, ф. Р-195, оп. 14, спр. 75, арк. 72.

¹⁵ Там само, спр. 438, арк. 196.

¹⁶ Там само, оп. 1, спр. 140, арк. 5; ф. Р-195, оп. 14, спр. 225, арк. 54.

¹⁷ Там само, ф. Р-195, оп. 14, спр. 537, арк. 46.

¹⁸ Там само, спр. 456, арк. 195–196.

вивчення української мови і літератури, іноземних мов, предметів природничо-математичного циклу, які забезпечували учням середніх і семирічних шкіл міцні знання, широкий науковий світогляд. Нові плани мали суттєві недоліки, які впливали на зміст освіти — не було передбачено історію України як окремий предмет; історія СРСР вивчалася чотири години на тиждень з 3-го по 10-й клас. Такий предмет, як краєзнавство, якому приділялося багато уваги в школах Закарпаття у 20–30-ті роки, в радянських школах зовсім ігнорувався. Багато годин (від трьох до п'яти на тиждень) відводилося навчальним планом на вивчення російської мови та літератури, що було значно більше, ніж на вивчення іноземної мови. На основі загальнодержавного навчального плану органи управління народною освітою Закарпаття розробили навчальні плани для шкіл з угорською, румунською мовами навчання. Однак, вони мали загальні недоліки: перевантаженість уроками російської мови (українська мова практично не вивчалася), недостатність годин на вивчення рідної мови та історії свого народу¹⁹.

Розбудова освіти в Закарпатті вимагала вирішення і надзвичайно складного кадрового питання. Державні органи направили в область численний загін учительства (згідно звіту обласного відділу шкіл обкому партії в 1945/46 навчальному році із 3660 вчителів 2 340 було місцевих, 820 осіб — із східних областей), протягом 1946–1950 років було направлено близько 2,7 тисячі учителів. Більшість з них — це висококваліфіковані спеціалісти, які зробили вагомий внесок у розвиток освіти — В. Кравченко, Е. Шуріна, О. Локтева, М. Литвиненко, А. Гончаренко, М. Запорожець, З. Безугла, О. Соловйова, О. Медведєв, М. Пиленко, К. Заброда, А. Кудрявцева, І. Іваненко та ін. Ново-прибулі вчителі працювали не лише в школах міст і низинних сіл, але і в гірських школах. У багатьох освітніх закладах такі вчителі становили більшість педагогічних колективів. Так, у Приборжавській семирічній школі із 14 учителів десять були направлені з України — це М. Ткаченко, М. Примак, К. Клименко, Т. Ткаченко, К. Яценко, О. Шокало, С. Балініна, Є. Петрашко²⁰. Серед ново-прибулих педагогів була і частина таких, які недостатньо володіли програмовим матеріалом, погано знали побут і традиції краю. Негативний вплив цих факторів підсилювався тим, що вже в 1946–1950 роках почалося протиставлення приїжджих педагогів місцевим кадрам.

Поряд з іншими напрямками діяльності, робота приїжджих освітян мала забезпечувати вирішення ідеологічних завдань радянізації краю, адже переважна більшість місцевих освітянських кадрів була визнана глибоко релігійними, вихованими в дусі покірності і релігійного світогляду. Чиновники, констатуючи, що ця категорія інтелігенції «причисляет себя то к украинцам, то к русским», у звітах обкому ЦК КП(б)У зазначали: «Большинство местных учителей не владеют литературным ни украинским, ни русским языками; религиозны, психология проникнута католицизмом, материалистические объяснения явлений природы и общества, мировоззренческий материал подается осторожно, неубедительно, не избавились от формализма, мелкобуржуазности. Особенно это

¹⁹ Там само, ф. 1, оп. 1, спр. 142, арк. 1–11.

²⁰ *Гомоннай В.В.* Вказ. пр. — С. 38.

касається городских, окружных и областных отделов народного образования»²¹. З боку органів центральної влади значна увага приділялася партійно-політичній роботі серед освітянських кадрів краю, щоб через них «на учеников и взрослое население» поширити ідейно-політичне виховання, прищепити матеріалістичні погляди та почуття радянського патріотизму. Для цього було намічено комплекс заходів, спрямованих саме на політичне виховання вчителів, але ці заходи часто мали яскраво виражений адміністративний, навіть примусовий характер²². Для вчителів постійно проводились збори з доповідями на політичні теми, на кушових методичних об'єднаннях — лекції з історії більшовицької партії, філософії, літератури, питань біографії Леніна, Сталіна, працював університет марксизму-ленінізму, партшколи. Це робилося з метою «політичного виховання і підвищення педагогічної кваліфікації» і передбачало обов'язкове навчання на спецкурсах. Недоліки в політичній роботі серед вчителів зводилися до наступного: «... практично не проводяться політінформації; не вивчається короткий курс історії ВКП(б); вчителі мало читають політичну літературу, не відвідують організовані парткабінети; майже не працюють партійні, комсомольські та профспілкові організації у школах, в ряді випадків не враховується, що інтелігенція, а особливо з місцевого населення, потребує уваги і турботи з боку парторганізації»²³.

Наведені аргументи давали підстави для висновку про недостатню кваліфікацію місцевих вчителів для викладання в радянських школах. Фахова відповідність доволі часто визначалася «чистотою біографії». Так, заввідділом шкіл обкому у доповідній записці секретарю обкому партії, інформуючи про організацію навчального процесу в Хустському педучилищі, наголошував, що «керівник закладу як директор безініціативний, позбавлений відповідальності за роботу, на виду у студентів відвідує церкву, а в педколективі панує аполітичність, бездейність». Чиновник, зазначивши серед суттєвих для характеристики професійності вчителів такі факти їх біографії — «викладач історії — колишній генеральний секретар УНО, викладач математики у 1942–45 рр. працював в Німеччині, без відома Міносвіти і пропуску приїхав на Закарпаття», — підтримав пропозицію окружкому партії звільнити і директора, і вчителів²⁴.

З метою підвищення фахового та ідейно-політичного рівня місцеві вчителі мали пройти «перепідготовку» на 2-х місячних курсах, де провідні дисципліни викладали фахівці, відряджені з Міносвіти України²⁵. Крім того, активно проводились заходи по підготовці кадрів. Рада Міністрів УРСР та ЦК КП(б)У 09.04.1946 р. прийняла Постанову, яка стосувалася основних напрямів роботи по підготовці кадрів для Закарпатської області. В 1946 році для обласного відділу освіти планом передбачалося підготувати 1865 осіб, з них завідуючих міськВНО, окрВНО, методкабінетами, інспекторів шкіл — 65 осіб, директорів

²¹ Держархів Закарпатської області, ф. 1, оп. 1, спр. 139, арк. 7–8; спр. 140, арк. 89–90.

²² Там само, спр. 140, арк. 6, 72.

²³ Там само, спр. 376, арк. 69–70.

²⁴ Там само, спр. 140, арк. 100–101.

²⁵ Там само, спр. 139, арк. 6.

СШ, НСШ, зав.навчальними частинами, зав.початковими школами — 400 осіб, вчителів середніх, неповних і початкових шкіл — 1200 осіб. Виконання плану свідчило про найбільш серйозне відношення до забезпечення шкіл вчителями, а не керівними кадрами. Так, за вказаними категоріями саме план підготовки вчителів був навіть перевиконаний (127%), тобто було підготовлено 1528 осіб²⁶.

Проте, органи влади намагалися використати також і наявний у краї кадровий потенціал, адже в освітніх закладах працювало чимало талановитих педагогів. Закарпатський облвиконком, згідно постанови № 1309 Ради Міністрів УРСР від 29.07.1946, прийняв рішення № 825 від 10 вересня 1946 року про те, що «спеціальні іспити вчительської здатності для початкових шкіл, складені вчителями за часів Чехословаччини дорівнюють закінченню курсу навчання в педучилищах УРСР, а спеціальні кваліфікаційні іспити на звання вчителя горожанських шкіл, що їх складала вчителі за часів підлеглих Австро-Угорщині і Угорщині, спеціальні іспити вчительської здатності для горожанських шкіл, складені в закладах Чехословаччини дорівнюють закінченню курсів навчання учительських інститутів УРСР»²⁷.

Важливу роль у справі зближення вчительської інтелігенції краю з колегами інших регіонів відіграли екскурсії до Києва, Ленінграду, Москви, їх участь у всесоюзних нарадах, конференціях. В серпні 1946 року 130 вчителів Буковини та Закарпаття відвідали столицю України, шахти Донбасу, промислові гіганти. Влітку того ж року закарпатські художники взяли участь у роботі пленуму Спілки радянських художників у Москві, після якого угорець за національністю, художник А. Ерделі переконливо і щиро описував атмосферу всезагального порозуміння, незалежно від мови спілкування²⁸.

Велику допомогу педагогам Закарпаття у запровадженні нової системи освіти подавали представники педагогічної науки України, видатні письменники. У роботі нарад вчителів області брали участь і виступали з порадами Міністр освіти П. Тичина, письменники М. Бажан, О. Вишня, О. Корнійчук, М. Рильський, В. Сосюра, вчені-педагоги М. Гриценко, Г. Костюк, О. Русько, О. Сивець, І. Синиця, мовознавець М. Возняк, історики І. Крип'якевич, М. Лебович²⁹.

Вирішальне значення для прискорення темпів розвитку освіти краю мали зв'язок з Україною та Росією, допомога у зміцненні матеріальної бази, направлення на роботу висококваліфікованих кадрів з усього СРСР. Проте, традиційна культура Закарпаття, переорієнтовуючись із центрально- та західноєвропейських центрів (Братислава, Прага, Будапешт, Відень, Берлін і ін.) на східноєвропейські (Київ, Харків, Москва, Ленінград), після 1946 року почала поступово втрачати європейські риси, оскільки в СРСР все прозахідне оголошувалося ворожим. Це

²⁶ Там само, спр. 128, арк. 53.

²⁷ Там само, ф. Р-195, оп. 14, спр. 20, арк. 68.

²⁸ *Тарабан О.І.* Масово-політична робота серед населення молдавської і угорської національностей Чернівецької і Закарпатської областей (1945–1958 рр.) // Український історичний журнал. — 1973. — № 3. — С. 35.

²⁹ *Культури нашої надбання* — Ужгород: В-во «Карпати», 1982. — С. 21.

негативно позначилося на освіті не лише Закарпаття, але і всієї України, оскільки поглиблювало її ізоляцію від Європи.

В процесі розбудови шкільництва краю в перші повоєнні роки з боку частини радянських і партійних працівників проводилася не завжди виважена політика, яка базувалася на упередженій оцінці місцевих вчителів як націоналістичної сили. Наступні роки характеризувалися посиленням деформацій суспільства, що негативно позначилося на формуванні освітньої інтелігенції. Проте, очевидними були і позитивні зрушення. У перше повоєнне десятиліття відбувалися суттєві кількісні зміни в мережі шкіл Закарпаття. Щорічно відкривалося 15–20 нових шкіл, в тому числі і середніх. Високими темпами відбувалося будівництво шкіл.

Отже, в повоєнному Закарпатті першочерговими були завдання налагодити роботу освітніх закладів у всіх населених пунктах. Повсюди відкривалися семирічні школи, а у великих селах, селищах та в містах організовувалась робота середніх шкіл. Величезних зусиль було докладено для ліквідації неписьменності в краї. Разом з цими заходами поволі створювались умови для здобуття освіти рідною мовою. Поряд з українськими школами удосконалювалася мережа шкіл з угорською мовою навчання, запрацювали школи з румунською і словацькою мовами. Хоча поступово посилювався процес обмеження можливостей представників національних меншин в реалізації свого права навчатись рідною мовою, в Закарпатті це проходило не так динамічно як в цілому в країні.